

SZENTEK A MAGYAR NYELVBEN

AGNIESZKA BARÁTKA

Varsói Tudományegyetem, Magyar Tanszék, PhD hallgató
abaratka@gmail.com

Az *Etimológiai szótár* szerint a **szent** szó a 12. század végén jelent meg a magyar nyelvben mint szláv, valószínűleg horvát-szerb vagy szlovén jövevényszó [vö. horvát-szerb *svet*, szlovén *svet*]; vö. még: óegyházi szláv *svęťь*, szlovák *svätý*, orosz *святой*, lengyel *święty*] és 'istennek, isteneknek szentelt' jelentésben. A szó vagy a bizánci, vagy a nyugati típusú keresztény terminológia elemeként került be a magyarba. (Zaicz, 2013)

A további szótári elemzés azt mutatja, hogy a **szent** szó előfordulása nagy gyakoriságot mutat, a leggyakrabban használt magyar szavak közé tartozik. Olyan melléknévi és főnévi használatban létező lexéma, amelynek a jelentése összetettnek tekinthető, ugyanis több profilú kognitív bázist hív elő:

- I fn 1. szentté avatott személy.
2. (kedveskedő megszólításként:) *Kis szentem, drágám!*
- II mn 1. A legfőbb vallási tiszteletet érdemlő.
2. (A katolikus és az ortodox vallásban:) Olyan, akit az egyház halála után ilyennek nyilvánított.
3. A vallás alapjául szolgáló: **Szent könyv**: a Biblia.
4. Istentiszteleti, valláséleti célokat szolgáló.
5. **Szent Korona**: a magyar királyok koronája mint a magyar államiság jelképe és mint nemzeti ereklye.
6. Nagyon vallásos, erényes.
7. A legnagyobb, legbecsesebb értékű.
8. Vitathatatlan, kétségbevonhatatlan.
9. (nyomatékosító jelzőként:) *Abban a szent pillanatban a nyakába is ugrott.*

(Eöry, 2007)

A **szent** szó származékai között a legismertebb és párhuzamosan a magyar nyelv általános rétegéhez tartozó összetételeket találjuk meg: **szentatya**, vagyis 1. *pápa*, 2. *plébános*, **szenteste**, azaz 'a karácsony ünnepének előestéje december 24-én', **szentírás**, vagyis Biblia illetve metaforikusan 'kétségtelen igazság' (vö. a **minden szava szentírás** szókapcsolat), **szentkép** – más szóval *ikon*, **szentlélek**, **szentmise**, **szentjánosbogár**, valamint **aprószentek**, vagyis 'a bibliai hagyomány szerint Heródes által Jézus születése után lemészárolt két év alatti fiúgyermek', **mindenszentek**, azaz 'az üdvözültek katolikus emlékünnepe napja november 1-jén' és **fagyosszentek**, azaz 'a magyar népi hagyomány

szerint Pongrác (Római Szent Pongrác vértanú), Szervác (Szent Szervác püspök) és Bonifác (Szent Bonifác mainzi érsek) napjai (május 12-14.), valamint Orbán napjának (május 25.) a közös elnevezése', mivel ezen időtájban gyakran újra beáll a fagy.

Több szent szerepel a szólásokban és közmondásokban is: pl. **(olyan) kövér, mint (Szent) Márton lúdja**, vagyis 'nagyon kövér személy', **elvisz a Szent Mihály lova vkit**, azaz 'valaki meghal', illetve **kivisznek a Szent Mihály lován vkit**, azaz 'kiviszik a temetőbe és eltemetik', **Szent Péter kuglizik**, vagyis 'dörög az ég', **otthagyt vkit, mint Szent Pál az oláhokat**, azaz 'váratlanul otthagyt, cserbenhagy valakit', valamint általánosított **minden szentnek maga felé hajlik a keze**,

vagyis 'mindenki a maga hasznát keresi, a saját érdekét tartja a legfontosabbnak', valamint **(még) a szenteket is leimádkozná az égből**, azaz olyan valaki, aki 'vakbuzgón, bigott módon vallásos' és **nem mind szent, aki templomba jár**, ami azt fejezi ki, hogy 'a templomba járó, buzgón vallásos emberek között is vannak gonoszok, rosszindulatúak'.

Továbbá **Szent Péter széke** 'a pápai trónt' jelenti, **Péter utóda** viszont 'a római pápát', a **Szent Habakuk!** illetve a **Szent Kleofás!** helyzetmondatok viszont a 'meglepődés, csodálkozás kifejezését', hasonlóképpen a **Szent ég!** kifejezés, valamint a **Teremtő (Szent) Atyám!** a 'megdöbbenés, csodálkozás, ijedség, félelem, fájdalom kifejezése'.

Vannak olyan szókapcsolatok is amelyekben nem szerepel a szent lexéma, mégis egyértelmű a szent személyre illetve a napjához kötődő babonákra, népi hiedelmekre való utalás: pl. **hitetlen Tamás**, vagyis 'mindenben kételkedő, érvekkel nehezen meggyőzhető és hinni csak a tényeknek akaró ember', **Tamás vagyok benne**, azaz 'kételkedés kifejezése: nem hiszem', **él, mint Marci** [aki nem más, mint Szent Márton] **Hevesen**, vagyis 'gondtalanul él', **lassan készül vmi, mint a Luca széke**, azaz 'nagyon lassan, hosszú idő alatt készül', valamint **az ablakon ömlik be a pénz vkinek** szólás, amely a Szent Miklósról szóló legendára utalva azt jelenti, hogy 'valaki könnyen, gyorsan sok pénzt keres, gazdagszik'.

Figyelemre méltó, hogy az állandósult kifejezések között nemcsak ember lehet szent. Átvitt értelemben több köznévi is szerepel a szólásokban a szent jelzővel: a **szent városnak** Jeruzsálem városát nevezzük, a **szent család** alatt Jézust, Máriát és Józsefet értjük, a **szent**

tehen egyrészt 'Indiában a gazdagságot, termékenységet kifejező, szentként tisztelt állat', másrészt 'olyan személy vagy intézmény, akit vagy amit nyilvánvaló hibái ellenére sem szabad bírálni, támadni', a **szent fazék** kifejezés viszont 'ájtatóskodó, templomba járó, a papok körül forgoló és képmutató nőt' jelent. Továbbá szent lehet az *élet* (**szent életet él**, azaz 'igen vallásos, jámbor ember'), a *béke* (**szent a béke közöttük**, ami a 'kibékülés kifejezése: nincs közöttük többé harag, kibékültek'), a *szó* (**az adott szó szent**, ami annak a kifejezése, hogy 'az ígéretet, a szóbeli megállapodásokat be kell tartani'), az *ég* (**szent [te jó] ég!** – 'megdöbbenés, csodálkozás, ijedség, félelem, fájdalom kifejezése'), valamint az *igaz* is (**az már szent igaz!** – 'állítás, kijelentés nyomatékosítása: ez így van, és nem másként!').

A **szent sátán** szókapcsolat, amely furcsa kettősségen, sőt a szavak ellentétességén alapul, névfelidéző metaforikus kifejezés, amely VII. Gergely reformpápát helyettesíti. Hasonlóan a **kegyelem tanítómestere** szókapcsolat Szent Ágoston nevét idézi fel, **Isten szegénykéje** kifejezés pedig Szent Ferencet. További példák: **az anyagi tanító** illetve **az általános tanító** (Aquinói Szent Tamás), **az orléans-i szűz** (Szent Johanna, azaz Jeanne D'Arc), **az istenek lilioma** (Árpád-házi Szent Margit), valamint **az államalapító**, azaz Magyarország első király, Szent István.

Érdekes a szentek és a hónapok összekapcsolása is. Ne feledkezzünk el arról, hogy a magyar nyelvben a hónapoknak a nemzetközi nevük mellett népies elnevezésük is létezik. Ezek között is szerepelnek a szentek: **Szent György hava** (április), **Szent Iván hava** (június), **Szent Jakab hava** (július), **Szent Mihály hava** (szeptember), **Mindszent hava** (október), valamint **Szent András hava** (november). Párhuzamosan a nevezetes napokhoz, naptári ünnepekhez, szentek emléknapjához kötődik az időjárásjóslás, amit sok-sok nemzedék tapasztalata alakított ki, és amit szájról szájra továbbadnak egymásnak a generációk, és hogy könnyebb legyen megjegyezni, verses ill. rímes formába öntötték: pl. *Szent Lucának híres napja, a napot rövidre szabja; Ha fényes szent Pál, minden termés szépen áll. Ha Pál fordul köddel, jószág hullik döggel; Szent Mihálykor keleti szél, nagyon kemény telet ígér* stb. (Tátrai – Karácsony, 1997)

SZAKIRODALOM

BÁRDOSI VILMOS (főszerk.) 2004, *Magyar szólástár. Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

EÖRY VILMA (főszerk.) 2007, *Értelmező szótár+*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

TÁTRAI ZSUZSANNA – KARÁCSONY MOLNÁR ERIKA 1997, *Jeles napok, ünnepi szokások*. Mezőgazda Kiadó, Budapest.

ZAICZ GÁBOR (főszerk.) 2013, *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.